

A magyar felsőoktatás 1991–2000 között végbement átalakulásáról egri viszonylatban Hauser Zoltán és Zám Éva készített összefoglalót. A szerzők lépésről lépésre követik azokat a változásokat, amelyek az 1990-es évek elején megkezdődtek. A dolgozat elején a következőket állapítják meg: „Az átalakulásban kiemelkedő a felsőoktatási intézmények szakmai autonómiájának megteremtése, az állami finanszírozás normatívitásának bevezetése, a hallgatói létszám jelentős növekedése és az intézmények tartalmi és szervezeti korszerűsödése. Az autonómia a felsőoktatási intézmények számára felelős szakmai és gazdálkodási önállóságot hozott, de a növekvő feladatok ellátása érdekében az intézményi menedzsment felelősségének jelentős növekedésével is járt.” Megjegyezzük, hogy a főiskolai oktatási struktúra átalakítása azt jelentette, hogy háttérbe kerültek a tanári szakok. Az intézmény jelenlegi vezetői törekednek a tanárképzés becsületének megmentésére, és jogaiba való visszahelyezésére.

A változásokról, amelyek 2001–2012 között zajlottak le az intézményben, Lőrinczné Thiel Katalin, Mátyás Ferenc, Kis-Tóth Lajos és Koncsos Ferenc készített összefoglalót. Dolgozatukban a következő témákról adtak számot: Képzések. Az Eszterházy Károly Főiskola képzési portfóliója. Szakmai gyakorlati képzés. Kutatási és külügyi tevékenység. Az intézmény beruházásai és fejlesztései.

Bár a kiadvány tanulmányainak színvonala változó, és szerencsés lett volna a helyi témákat jól ismerő lektor felkérése is mégis elismerésre méltó vállalkozás, s a maga nemében páratlan. A dolgozatok lektorainak felsorolásánál nem derül ki, hogy név szerint ki bírálta azt. A megjelölésében impozáns, szép kiállítású, kötet értékét nagymértékben növelik a kitűnő fényképfelvételek, amelyek Balogh Ferenc és Szántó György munkái. A kiadványt angol nyelvű összefoglaló, rövidítésjegyzék, irodalomjegyzék, névmutató és a kötetet szerzőinek felsorolása zárja.

Az ismertetett értékes kötetet nemcsak a szakemberek, hanem az oktatás története iránt érdeklődő olvasók figyelmébe ajánljuk.

Szecsó Károly

Pásztai László

A MAGYAR HONVÉDSEREG HARCÁSZATA AZ 1848–49-ES SZABADSÁGHARCBAN

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára, sorozatszerkesztő Veszprémy László
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Line Design, Budapest, 2013. 270 o.

A 19. század közepének hadtörténetében az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc menete különösen bővelkedik csatákban, ütközetekben és különféle összecsapásokban. Ám hiába múlt el több mint 160 év a történetek óta, az összeütközések többségéről máig nem rendelkezünk térképekkel és egyéb ábrázolásokkal bőségesen illusztrált, az adott levéltári forrásokat és visszaemlékezéseket felhasználó, a modern kor igényeit is kielégítő feldolgozásokkal. Rosszabb esetben csak a korabeli hivatalos, igencsak általános hadijelentések (vagy néha még azok se) állnak rendelkezésre; jobb esetben a résztvevő parancsnokok, alakulatok korabeli jelentései, kitüntetési javaslatok, alparancsnokok, tisztek, közkatona naplói, visszaemlékezései is elérhetőek, amelyek lehetővé teszik, hogy a témával foglalkozó történész (vagy maga a kiadott forrásokat tanulmányozó olvasó) összeállíthassa az összecsapás összetett képét. Ám utóbbi esetben is meg kell küzdeni a korabeli katonai szakszavak és hadászati/harcászati metódusok jelentésével, ami a résztvevőknek szinte természetes volt, ám a jelenkor történészét és olvasóját komoly feladat elé állítja.

E feladatot könnyíti meg jelentősen *Pásztai László* történész új könyve, amely a 19. század közepén alkalmazott harcéljárások részletes bemutatásával és elemzésével ismerteti a kor színvonalán álló magyar honvédség harcászatait. A szerző alapos munkát végzett: előlegesen összegyűjtötte a 19. század első felében az Osztrák Császárságban érvényben lévő és fellelhető katonai szabályzatokat, illetve a korabeli magyar hadtudományi munkákat és szabályzatokat 1790 és 1870 között, majd ezek részletes elemzésével ismerteti a különböző fegyvernemek (gyalogosság, lovasság,

tüzérség) önálló, valamint egymással együttműködő harcéljárásait; mindezt pedig a szabadságharcból vett példákkal illusztrálja.

Ahogy ezt a bevezetőben maga *Pásztai László* is írja, eddig még nem készült magyar nyelven ilyen kiadvány, amely a 19. század közepi háború „mesterségbeli részével” foglalkozna. Így még egy olyan, Damjanich János tábornok jelentésében aránylag részletesen leírt összecsapás, mint a példaként felhozott, 1849. április 10-i, első váci ütközet is hagyhat kérdőjeleket az olvasóban, hiszen például hogyan is hajtották/hajthatták végre az alakulatok a város bevételét eredményező rohamot? A folytatásban ehhez hasonló kérdésekre keres és ad konkrét válaszokat is a szerző.

Az első fejezet a korabeli harcászati alapelvekkel foglalkozik. A tűzfegyverek tömeges elterjedésével a 16–17. században már a gyalogság lett a döntő fegyvernem, és e fegyverek minél jobb kihasználására való törekvés hozta létre az ún. „vonalharcászatot”, amely — kisebb változtatásokkal — egészen a 18. század végéig uralta a harcművészetet. E merev és nehézkes módszert söpörte el a francia forradalmi és napóleoni háborúkban alkalmazott ún. „vegyes harcászat”, amelyben a terepviszonyokhoz alkalmazkodó csatárláncok és a gyors mozgásra képes oszlopok kombinációja, illetve a megalakuló összefegyvernemi magasabbegységek (dandár, hadosztály, hadtest) jóval rugalmasabb hadvezetést tettek lehetővé. Az új — később szabályzatokba rögzített — módszer lett aztán Európában egészen a 19. század második feléig a követendő példa, amely szerint az Osztrák Császárság hadereje, illetve az 1848-ban újonnan felállított magyar hadsereg is működött.

A második fejezet az 1848-ban megszervezett honvéd haderő létrehozását taglalja. *Pásztai László* előbb az új hadsereg lépcsőzetes felállításának fokozatait (cs. kir. reguláris magyar ezredek, önkéntes honvédszázlójalk, önkéntes mozgó nemzetőrség és szabadcsapatok, sorozott honvéd- és huszáralakulatok) mutatja be időrendben, majd a honvédsereg magasabb szervezeti tagozódásának, vezényleti nyelvének és szabályzatainak ismertetése következik. A szerző itt számos oldalt szentel az új hadsereg tisztikarának és tiszti-, illetve legénységi állománya kiképzésének, amelyre — a békés kezdeteket leszámítva — legnagyobb mértékben a hadműveleti területen került sor, és e felkészítés illusztrálására sok korabeli példát is hoz.

A harmadik fejezet a honvédsereg fegyverzetével foglalkozik. Előbb a gyalogság különböző gyűjtésű tűzfegyverei és szuronyai kerülnek ismertetésre (részletesen bemutatva azok használatát és hatékonyságát), majd a hidegfegyverek következnek. Ezt követi a lovasság tűz- és szálfegyvereinek, illetve használatuknak a bemutatása; végezetül a tűzérség lövegeinek, löszereinek, lövegek használatának, illetve az első rakétafegyver, a röppentyű ismertetése. Ezt a részt a műszaki alakulatok fegyvereinek bemutatása zárja.

A negyedik, egyben a legnagyobb fejezet a gyalogság harcászatát taglalja. A gyalogság korabeli harcászati alapegységének, a zászlóaljnak a bemutatása után a szerző előbb a harctéren a gyalogság ellen alkalmazott zárt és nyílt alakzatokat ismerteti. Szó esik itt az előbbi esetekben menetoszlopkőről, menetről és irányváltásról, oszlop, tömeg és vonalalakításról, illetve a tűz- és szuronyharcról; míg utóbbi esetben a csatárlánccal, annak alakításáról, mozgásáról és harcáról. Ezt követi a gyalogság lovasság elleni harcának részletezése: tömeg és négyzetalakítás, csatárlánc alkalmazása, tüzelés és közelharc; majd a gyalogság tűzérség elleni módszerei. A fejezetet záró rész a gyalogság tereptárgyak elleni támadásával és azok védelmével foglalkozik. Ide tartoznak a magányosan álló épületek, települések, erdők, magaslatok, tábori erődítmények, „szorulatok” (átkelő), folyók és csatornák, melyeknél különböző harcéljárásokat kellett alkalmazni.

Az ötödik fejezet a lovasság harcászatát ismerteti. *Pásztai László* előbb bemutatja a korabeli nehéz- és könnyűlovasság csapatnemeit és feladataikat, majd a lovasság zárt rendben való alkalmazását. Szóba kerül itt az arcmenet és húzóadás, kanyarodás, oszlop, vonal és tömeg képzése, illetve a roham végrehajtása. Ezt követi a lovasság csatárharcának elemzése, majd a gyalogság, lovasság és tűzérség ellen alkalmazott „fogások” bemutatása. A fejezetet a huszárság „alapfeladatának” számító portyázás és felderítés ismertetése zárja.

A hatodik fejezet a tűzérség harcászatát elemzi. A szerző előbb ismerteti a korabeli tűzérség csapatnemeit (tábori-, vár-, ostrom-, partvédő-, és hajó tűzérség), majd a témaköréhez leginkább tartozó tábori tűzérség lövegeinek és ütegszervezetének bemutatásával foglalkozik. Ezt követi a tűzérség harctéren való alkalmazásának taglalása: menetsebesség, felállítás, tűzhatás, támadásban és védelemben való módszerek, harc hegyvidéken, és a röppentyűk használata. A fejezet zárását a tűzérség gyalogság, lovasság és ellenséges tűzérség elleni fellépésének ismertetése adja.

A hetedik fejezet a három fegyvernem harcrendben való helyéről és feladatáról szól. Ez a rész a fegyvernemek együttműködését, a korabeli, ún. „kombinált taktikát” mutatja be, amelynek alkalmazása eldöntötte az összecsapásokat. *Pásztai László* mindezt egy akkori „tankönyvi pél-

dán” illusztrálja, majd szól az ún. „katonai állásról”, a gyalogság és lovasság, a gyalogság és tüzérség, valamint a lovasság és tüzérség együttműködéséről; a támadó és védelmi harcokról: az áttörésről, harcászati megkerülésről, illetve a bekerítés elhárításáról; illetve a harc befejezéséről: az üldözésről és a visszavonulásról. A fejezetet a hadicselekről szóló, példákkal bőségesen illusztrált rész zárja le.

A nyolcadik fejezet a menet és menetbiztosítás kérdéskörét járja körül. A szerző előbb ismerteti a különböző menetsebességeket és lehetőségeket, majd a menetek korabeli osztályozását. A fő részt maga a menetbiztosítás alkotja, különböző szinteken (egységek, illetve magasabb-egységek: dandár, hadosztály, hadtest, illetve végül hadsereg) bemutatva, számos példával.

A kilencedik fejezet a táborozással és táborőrizettel foglalkozik. Itt előbb bemutatásra kerül a fegyvernemek előírt helye a táborban, majd a táborőrizet, és annak ellátása a gyalogság, a lovasság, és végezetül a tüzérség részéről.

A kötet végére érve összefoglalójában *Pászt László* megállapítja, hogy az újonnan szervezett magyar honvédség, bár mindvégig számos „gyermekbetegséggel” küszködött, alapvetően a korabeli szabályzatoknak megfelelően kiképzett, az akkori harceljárásokat alkalmazó, a kor színvonalán álló haderő volt, amelyről a (tárgyilagossabban) ellenfelek is elismeréssel nyilatkoztak. A kor bonyolult manővereinek megértését szolgáló, számos korabeli, illetve a szerző által készített nívós képpel, illusztrációval és táblázattal ellátott színvonalas kiadványt levéltári és irodalomjegyzék, személynévmutató, valamint angol és német nyelvű rezümé zárja.

A kötetben, mint minden munkában, előfordulnak betűhibák, elírások és kisebb tévesztések is. A magyar oldalra álló sorszerezi alakulatokból csak egy (a cs. kir. 61/3. zászlóalj) volt csontka (2 század), nem kettő (16. o.). Az önkéntes mozgó nemzetőrség említésénél elmaradt felállításának dátuma, 1848. augusztus 13. (16–17. o.). Az 1848. szeptember 16-i országgyűlés csak a 127 fő utáni 2 újonc kiállításáról intézkedett, a sorozást még nem rendelte el (17. o.). Az 1842 M „kamrás puskát” magyar oldalon nemcsak a székely határőrök, de a vadászok is használták (35. o.). Sáfrány Mihály az 1. hatfontos lovasüteg tüzemestere volt, nem az 1. hatfontos gyalogüteg (49. o.). 1849. március 5-én gróf Leiningen-Westerburg Károly még csak őrnagy és a 19. sorgegyezred 3. zászlóaljának parancsnoka volt, nem tábornok és dandárparancsnok (77. o.). Meszéna Ferenc 1848 végén őrnagy és a Perczel-hadtest táborokari főnöke volt, nem alezredes és segédtsiszt; az említett móri ütközet döntő rohamában pedig a cs. kir. 7. vértesezred is részt vett (91. o.). A kápolnai csatában Karsa Ferenc őrmester már az 52. honvédzászlóaljban szolgált (97. o.). Máriássy János alezredes 1849 február végén már hadosztály- és nem dandárparancsnok volt (112. o.). Az 1849. július 2-i már a második komáromi csata volt (147. o.), nem az első. A losonci rajtaütés 1849. március 24-én és nem 25-én volt (156. o.). 1849. június 21-én Perednél valóban nem voltak ott a 14. (Lehel) huszárezred századai (ahogy a 13. (Hunyadi) huszárezred sem), a 17. (Bocskai) huszárezred 1. osztálya viszont a csatában részt vevő II. hadtest kötelékébe tartozott (185. o.). Philipp Bechtold altábornagy 1848. szeptember 8-án lemondott a délvidéki magyar csapatok parancsnokságáról és elutazott, így szeptember 21-én már nem lehetett ott Szenttamásnál (185–186. o.). Voigt Vilmos főhadnagy Nagysallónál már az I. hatfontos lovasüteg és nem a II. hatfontos gyalogüteg parancsnoka volt, mivel utóbbi a tápióbicskei ütközetben lényegében megsemmisült (186. o.). A kishegyési ütközet 1849. július 14-én és nem 17-én (188. o.); míg a debreceni ütközet augusztus 2-án és nem 3-án volt (189. o.). A II. hadtest lovashadosztálya június 20-án csak 8 századnyi cs. kir. lovasságot futamított meg, nem két ezrednyit (191. o.). A túrócsentmártoni rajtaütés 1849. június 22-én történt (224. o.). A cs. kir. fővezér neve pedig helyesen: Alfred zu Windisch-Grätz, és nem Windisgrätz (208., 256. o.).

A fentiekén kívül engedtettség meg a recenszensnek néhány hosszabb lélegzetű megjegyzés is. *Pászt László* kiváló munkája a korabeli szabályzatokra, hadrendekre, és a harctéri szituációk illusztrálásánál zömmel a későbbi visszaemlékezésekre épít. Ezek általában véve valóban helytállóak, de ahogy a szerző maga is több helyen érzékelteti, nem mindig. Ezért a későbbiekben, főként az egyes összecsapások esetében, célszerű majd külön vizsgálat alá vetni őket. Így elkerülhetők lesznek a most felmerülő ellentmondások és tévedések is. Első példaként a VIII. (később V.) honvéd lovasüteg problémakörét érinteném. A korabeli szabályzat 1848-ban ütegenként valóban 1–2 tiszt alkalmazását írta elő (159. o.), de a nevezett ütegnél 1849. június 27-én már 4 szolgált (ütegparancsnok, szekeresparancsnok, tüzérségi ellátótiszt, és még egy hadnagy külön beosztás nélkül), így a Mack-féle szabályzat 5 előírt tisztje is mindjárt érthetőbbé válik (219. o.). Ami pedig az üteg 1849. július 2-i pusztulását illeti, a Zámory Emil-féle visszaemlékezés több helyen „sántít”: a korabeli források szerint az üteg parancsnoka, Csányi Márton főhadnagy már április eleje

óta szolgált itt, és bátor, harcedzett tisztnek számított. Így nem is rontott előre „felelőtlenül” fedezet nélkül, ugyanis a 2. (Hannover) huszárezred egyik (valószínűleg az 1. őrnagyi) osztályának a támogatásával tört előre a kijelölt pontra. Érdekes, hogy az előbbi huszárokat (az üteghez hasonlóan), ellentétben a 3. (Ferdinánd) huszárezred két osztályával (az egyiknek, a 2. őrnagyi osztálynak éppen Zámory százados volt a parancsnoka...) egyáltalán nem zavarta az előrenyomulásban a hivatkozott visszaemlékezésben szereplő ún. „széles, mély árok” (valószínűleg a Szila-patakról van szó)... Így itt inkább a támogató csapatok elkéséséről van szó, mint „felelőtlen tüzérekről” (166., 187. o.). Az üteg viszont a túlerejű cs. kir. lovasság támadása miatt (amely előbb szétverte a Hannover-fedezetet) lényegében valóban megsemmisült, mivel súlyos személyi vesztesége mellett 6 ágyúja és 3 lőszerkocsija is az ellenség kezére került (egy lőszerkocsi pedig felrobant), ellentétben az állítottakkal (166., 187. o.). (Az eset után Csányi a XV. gyalogüteg parancsnoka lett, és később százados is előléptették, így aligha öt hibáztatta a vezetés...) Ami pedig a hadrendi anomáliákat illeti: a tavaszi hadjárat alatt az új, Görgei-féle hadrend csak április 4–5-től lépett érvénybe, így (a visszaemlékezések döntő többségében állítottakkal ellentétben) a hadműveletek kezdetén még a Vetter-féle volt érvényben, ezért Leiningen dandára Tápióbicskénél valóban rendelkezett még egy (a II.) 12 fontos üteggel (185. o.).

Érdekes még a szerző azon megjegyzése is, hogy a tábori erődítések esetében mind Győr június 28-i, mind Komárom július 2-i védelmét sikertelennek minősíti (119. o.), pedig az előbbi esetben a második védelmi vonal feladását csak egy megkerülés kényszerítette ki késő délután, míg a második esetben csak a jobbszárny 3 elővédmű került (ideiglenesen) ellenséges kézre; a fő védelmi sáncvonalat a támadók meg sem tudták közelíteni. Hasonlóképp: bár a szerző szerint a magyar felderítés végig jól működött (237. o.), a szabadságharc története tele van mindkét fél hadvezetése számára meglepetést hozó „találkozóütközetekkel”. Végül: bár a recenzens is tudja, hogy a magyar huszár „a világ első katonája”, azért (ellentétben a kissé lekicsinyló megjegyzésekkel: 45., 235. o.) a nyílt összecsapásokban rendszerint a cs. kir. vértések és ulánusok kerekedtek felül, a dragonyosok és svalizserek pedig egyenrangú ellenfelek voltak a harctéren (leszámítva persze a lesvetéseket és portyázásokat).

Az előbbi (inkább kiegészítő jellegű) megjegyzésektől függetlenül, a recenzens csak ajánlani tudja a fenti munkát minden, a korabeli hadviselés apró részletei iránt érdeklődő szakembernek és olvasónak egyaránt, akik többet szeretnének megtudni a 19. század első felének harcjeljárásairól a szélesvásznú történelmi filmek „lendületesen” ábrázolt rohamainál, vagy a lakonikus „hősies csapataink bevették a helységet” típusú száraz hadijelentéseknél.

Kemény Krisztián

Petelei Klára

DESCRIPTIO TRANSYLVANIAE
Art Printer, Sepsiszentgyörgy, 2013. 192 o.
ERDÉLY LEÍRÁSA

A tavalyi év legvégén *Descriptio Transylvaniae* címmel reprezentatív, 192 oldalas könyv jelent meg a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum és ARTprinter Könyvkiadó gondozásában, amely Erdély önálló térképeit mutatja be. A kötet a magyar Atlas Hungaricus (*Szántai Lajos*: Atlas Hungaricus 1528–1850. I–II. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1996) és a román *Descriptio Romaniae* (*Ciortan, Ion – Radu, Măriuca – Penda, Octavian Ion*: *Descriptio Romaniae*. Muzeul Național al Hărților și Cărții Vechi. Bukarest, 2004) térképkatalógusok közötti eddigi üres teret tölti ki.

A kötet szerzője *Petelei Klára*, aki történelem–angol szakot végzett a marosvásárhelyi Petru Maior Egyetemen, jelenleg a marosvásárhelyi Teleki Téka könyvtárosa. A szerző mögött, akinek ez az első munkája ezen a területen, két szürke eminenciás áll: *Gróf László*, 1956 óta Angliában élő térképgyűjtő, aki lektorálta a munkát és a bevezető tanulmányt jegyzi, továbbá előszót írt a kötethez *Tamás Sándor* kézdivásárhelyi térképgyűjtő.

Nem könnyű megválaszolni, hogy mi által határolódik le tudatunkban a folyamatos földrajzi felszín egy szeglete, és válik az a terület tájegységgé. Bírhat az a térrész környezetétől elütő